

Iskola és demokrácia Svédországban

*Gunnar Sundgren: Tudás és demokrácia
A tanuló joga az egyéni tanulási folyamathoz*

JÓZSA SZILVIA

silvia72@bahnhof.se

Move & Walk Intézet, Göteborg

Egy svéd nyelvű könyvvel szeretném megismertetni az olvasót. Felkeltette érdeklődésemet már maga a könyv címe is: Gunnar Sundgren (1996): *Tudás és demokrácia*. Tovább fokozta a kíváncsiságomat a könyv alcíme: A tanuló joga egy egyéni tanulási folyamathoz. Jómagam már több mint 12 éve élek Svédországban, és kezdetektől fogva lenyűgözött a svéd oktatási rendszer rugalmassága. Az, hogy milyen érzékenyen tudja figyelembe venni a tanulók egyéni képességeit és ehhez igazítani az iskolai tanítási folyamatot.

Ezt a rendszert sokkal inkább értéktartónak tartom, mint a hazait. Gyakorló pedagógusként sokszor elszomorított az, amikor egy-egy tantárgy év végi jegyét felkerekítették, hogy „meglegyen a kitűnő bizonyítvány”. Miért van erre szükség? Kinek teszünk ezzel jót? Miért kell a gyermekekbe belenevelni, hogy csak a kitűnő bizonyítvány az értékes? Nem lenne jobb már a korai években egészséges önismeretre tanítani gyermekeket, hogy egészséges és boldog embereket neveljünk az iskolákban? Úgy gondolom, hogy hosszú távon fennállhat a veszély a személyiségtorzulására.

Köztudott, hogy a legalapvetőbb emberi jogok a demokráciában a gondolkodás- és szólásszabadság. Nagyon kíváncsivá tett a szerző, hogyan tudja tapasztalatai és teóriái szerint ezt a feladatot felvállalni az iskola, és hogyan tudja biztosítani minden tanulója számára egy egyéni tanulási folyamatban. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy saját nézőpontjából értelmezze és leírja a világot. A szerző úgy gondolja, hogy az iskola oktatási céljának alapját norma szerint az adja, ahogyan a tanulók értelmezik a külvilágot, ezzel biztosítva számukra egy saját tanulási folyamatot. De az iskola gyakran csupán *népszerűsíti* a tudományos rendszereket, fogalmakat és eredményeket, ráadásul oly módon, amely idegen a tanulóktól és a kutatóktól is.

Mely nézőpontot kell előtérbe helyezni a tudomány, az iskola vagy a diákok nézőpontja szerint? A szerző felteszi ezeket a nehéz kérdéseket. Az iskola fejleszti-e a diákok azon képességét, hogy megértsék környezetüket? Az iskola támogatja-e a demokráciát, vagy gátolja a gondolkodás szabadságát és a szólásszabadságot?

A könyv ilyen és ezekhez hasonló fontos kérdésekre keresi a választ: a tudás, a demokrácia és az iskola milyen módon formálja a diákok teljesítményét. Ez a könyv egyetemi és főiskolai pedagógia szakos hallgatók számára készült, de további címzettjei a gyakorló pedagógusok, iskolai tisztviselők és más szakemberek is, akik érdekeltek az iskola jövőbeni feladataiban.

A könyv szerzője jól ismeri a fentiekben vázolt problémákat, ugyanis a stockholmi Tanárképző Egyetem Pedagógia Tanszékének oktatójaként Gunnar Sundgren 2012-ben lett a pedagógia tudomány professzora és emeritusa. Tanított népfőiskolákon és a tanárképző főiskolákon, e korszakból szerezte a felsőoktatási tapasztalatait. 1976–1998 között kiemelt vezetője volt egy nemzeti program keretében zajlott felnőttképzési kutatásnak Linköpingben. 2004-től 2009-ig tudományos vezetője volt egy támogatott kutatásnak Laosban (*Exploring Teacher Education in Laos – aims, obstacles and possibilities*).

A kutatásainak témái nagyon széles skálán helyezkednek el, mivel érdeklődése kiterjed az óvodai és iskolai nevelésre és oktatásra, az iskolaivezetők képzésére, a főiskolákban és népfőiskolákban folyó oktatómunkákra is. Jelenleg az oktatás és képzés témakörében kutat. Publikációi: *Demokrácia és a képzés (Demokrati och bildning)*, *Tudás és demokrácia (Kunskap och demokrati)*, *Pedagógia és képzés (Pedagogik och bildning)*. A legutóbbi kutatásának az eredményét *A mozaik egy jelentése (En mosaik av mening)* című könyve prezentálja.

A könyv 7 fejezetből áll. Főbb mondanivalója megegyezik a pedagógiai nézeteimmel, mivel én is teljességgel hiszek a gondolkodás szabadságában és a demokráciában, hiszen a folyamatos fejlődéshez, az oktatás jobbá tételéhez és a gyermekek maximális elfogadása érdekében szükség van a folyamatos pedagógiai innovációra. A könyv egyes fejezeteinek címei:

1. Tudás és demokrácia?
2. Szimbolizálni a világot
3. Sisifos és a didaktika
4. Iskolai tradíciók logikája
5. A felvilágosítás ideáljainak a megkérdőjelezése
6. Demokrácia egy elnyomott iskola
7. Reformot az iskolában!

Az előszóban kifejti Sundgren, hogy a Svéd Oktatási Hivatal megbízásából több hónapon keresztül kutatta a demokrácia és az iskola kapcsolatát. Általában ezt úgy kezelik – állítja –, mint egy formális kérdést, mely nagyon alacsony fokban kapcsolódik a demokrácia valódi teóriáihoz. Ragaszkodni akarunk a tradíciókhoz, vagy vannak más lehetőségek a változtatásra? – teszi fel ezzel összefüggésben a kérdést. A bevezetőben már jelzi a szerző, hogy a svéd polgárok elfogadják és tisztelik a politikai rendszert, és hajlandók még a nemzeti önrendelkezés részleges feladására is. Természetesen a nemzeti tudatuk nagyon erős. Lehetséges-e a szociális párbeszédet és a konszenzust helyettesíteni külső ellenőrzéssel, melynek alapját a kohézió képezné? Létre tud-e hozni az iskola és a demokrácia társadalmilag érvényes eszközöket a megfelelő párbeszédhez és konszenzushoz?

A szerző kiemeli, hogy pár évtizeddel korábban a 14 évesek már dolgozhattak, és így megtanulták a kötelezettség és felelősség értékeit, míg a mai 16 évesek éretlenek az önálló felelős munkavégzésre. A megfelelő példakép, a helyes viselkedés a legerősebb modell a gyermekek számára, nem pedig az ellenőrzés és a büntetés. A mai világban természetes, hogy mindenki járhat iskolába, és ez nélkülözhetetlen lépcső a felnőtt életbe lépéshez – szemben korábbi korok szelektáló elitiskoláival. Évezredek óta a tudás az Istenhez való eljutást jelentette, tehát a pedagógia mint tudomány és gyakorlat a hithez kapcsolódott. Azonban tagadhatatlan, hogy elérkezett mai társadalmunk egy olyan ponthoz, ahol a sok társadalmi változás miatt az iskolai tanórák és a tudás fogalmának ártékelésére van szükség.

Az első fejezet négy alfejezetre tagolódik. A *tudás útjai* című részben a következőket olvashatjuk. Több évszázadra visszatekintve is igaz és magától értetődő volt, hogy a tudás megszerzésének útja az iskolai tanóra. A tanár felolvasta, előadta a megtanulandó tananyagot, a diákok reprodukálták azt, így a tudásról felállított elképzelés statikus volt. A kutatóknak és a pedagógiával foglalkozó szakembereknek köszönhetően ma már tudjuk, hogy a tudás ennél sokkal összetettebb kérdés. Tehát a tudás a környezet, a világ folyamatos leképezése, melyet a gyakorlatban értünk meg és rögzítünk igazán. Probléma az, hogy az iskolai tananyag is csak behatárolt gondolatok és megfigyelések gyűjteménye a világról. Ezeket az Oktatási Hivatal szakemberei választják ki. Azonban az utóbbi évtizedekben a tények, adatok mennyisége is megduplázódott, így még nagyobb teher hárul a szakemberekre a megfelelő tananyag kiválasztása és rendszerezése, a „hasznos tudás” érdekében. Nem lenne célszerűbb, ha megtanítanánk a tanulókat tájékozódni az ismeretanyag labirintusában? Teljesen egyetérték a szerzővel, hiszen a nem használt lexikai tudás nagyon rövid időn belül feledésbe merül, mely elfecsérelt energiát és időpazarlást eredményez. Nem lenne fontosabb, ha az iskola feladata az lenne, hogy segítse a tanulókat saját tanulási folyamatuk felépítésében? Pedagógiai és didaktikai kutatások bizonyították, hogy az emberek világról alkotott képeit nem lehet egyszerűen egy felmérővel vagy tanulmányokkal megváltoztatni. Ehhez motiváció, megértés és belátás szükséges. A változni akarásnak belülről kell táplálkoznia, nem pedig külső hatásra. A szerző úgy látja, hogy az iskolában a tanulók szólás- és gondolkodásszabadsága erősen korlátozott.

A *demokrácia mint iskolapolitikai cél* című részben tovább fűzi Sundgreen gondolatait. Svédországban az iskolai demokrácia kérdése a 80-as években vetődött fel először, azonban az iskolai tradíciók miatt a tanulók nem kaptak ugyanolyan jogokat a szabadsághoz, mint a felnőttek. Az iskolai demokrácia megvalósítása a szakképzett pedagógusok vállára terhelődött.

Annak ellenére, hogy Skandinávia mindig példaképként áll a magyar szakértelmiség előtt az oktatást illetően, kevesen tudják, hogy nagyon kevés a szakképzett pedagógus az iskolákban. Pár évre visszatekintve is képesítés nélküli óvónők, tanítók és tanárok dolgoztak a közoktatás intézményeiben. A mai statisztikák azt mutatják, hogy a középfokú iskolákban dolgozó tanárok közel 50%-nak nincsen szakképesítése, ezért a svéd Oktatási Hivatal kötelezi a pedagógusokat, hogy szerezzék meg a tanári jogosítványt, ugyanis 2015 júniusa után csak az a tanár adhat osztályzatot, aki rendelkezik képesítéssel. Ez a változás érinti a speciális nevelési igényű gyermekekkel foglalkozó gyógypedagógiai intézmények dolgozóit is, nekik 2018 júniusáig kell megszerezni a szükséges okiratokat.

Ezen rövid kitérő után kanyarodjunk vissza a demokrácia kérdésköréhez. Amikor arról beszélünk, hogy milyen tényezők akadályozhatják az iskolai demokráciát, a szerző kiemeli, hogy ameddig csak lehet mellőzük az osztályozást. Svédországban csak a 6. évfolyamtól adnak érdemjegyeket. Nagyon érdekes gondolatokat olvashatunk a harmadik alfejezetben a *tanórák tartalmairól és a demokrácia kérdéséről*. Az iskola feladata, hogy biztosítsa a hatékony tanulást az iskolában, de a mai értelemben a tanuláson már nem passzív befogadást és reprodukálást ért a szerző, hanem a tudományok struktúrájának, és az ehhez kapcsolódó fogalmak megértését és alkalmazni tudását. A kutatások kritikájaként emeli ki Sundgreen, hogy eddig nem vizsgálták azt, hogy a hétköznapi megértést, miképp lehet tudományos megértéssé formázni. Természetesen a demokrácia kérdése a reformpedagógiai felfogásokhoz is kapcsolja a kutató gondolatait. Ebben a részben több nemzetközileg ismert szerzőről tesz említést a szerző. Kiemelkedik az amerikai J. Dewey, a pedagógiai istrumentalizmus megalkotója, vagy a rekonstruktivizmus német képviselője

Habermas, aki a kommunikációs cselekvésemélet megalkotója volt. Viszont minden kommunikáció közös szimbólumértelmezést és értelmezési keretet, tehát szociológiai értelemben vett közös kultúrát (illetve különböző kultúrák közösségét) előfeltételez.

Izgalmas olvasmányban lehet részünk az *Új szerződés az iskolában* című részben is. Az iskola egyik fő feladatának a demokratikus társadalom folyamatos reprodukálását tarja. Ehhez meg kell teremteni egy olyan környezetet, ahol a diákok mernek és akarnak a társaikkal, tanáraikkal beszélgetni, gondolataikat véleményüket ki merik mondani. Minél alacsonyabb életkorban el kell kezdeni az ehhez való hozzászoktatást, hogy ez természetes helyzet legyen a gyermek számára. A kutató nagyon érdekes osztálytermi kísérleten keresztül mutatja be a világról alkotott kép szimbólumokká alakítását. Továbbra is keresi a demokrácia és a tudás közötti összefüggést a kritikus rekonstruktivista nézőpontból. Az iskola alapvető problémája szerinte ezúttal is a tananyagban keresztül történő valóság visszaadása.

A közoktatási intézményekben modelleken, szimbólumokon keresztül kívánunk ismereteket nyújtani a világról, azaz bezárjuk a tanulókat a „négy fal” közé. Véleményem szerint ez így nagyon sarkított kritika az iskolák iránt, hiszen az általam megismert svéd oktatási rendszerre jellemző a rousseau-i alapgondolat: a „Ki a természetbe!”. A kísérlet jól szemlélteti, hogy miképp próbálja a tanár rávenni a diákokat a valóság szimbólumokkal történő ábrázolására ahelyett, hogy a modern technikai eszközök bevonásával egy valóságos sertés képét helyezték volna a projektprezentációba. A szerző ezt komoly hiányosságnak teszi szóná, míg a kutatók, Pettersson és Åsen ezt egészen másképpen értelmezik. Szerintük a tanár a valóságos kép szimbólummá alakításával könnyíteni kívánt a feladaton. A kísérletről kiderült, hogy a tanuló nem volt elégedett a kapott segítséggel. Lehet, hogy egy alsó tagozatos évfolyamban ez a lépés sikeres munkához vezetett volna, de a 8. osztályos kamaszt már ez nem elégítette volna ki. A tanárt akadályozta a saját elképzelése abban, hogy érzékeli és megértse a tanulója vágyait, segítségkérését. Ezt a szerző pedagógiai tradíciókhoz ragaszkodásnak nevezi. Ő a megoldást abban látja, ha a tanuló lehetőséget kapna a munka elkezdése előtt arra, hogy feltérképezze a feladat adta lehetőségeket, nehézségeket és esetleges konfliktusokat.

Érdekes, ahogyan a különböző szimbólumrendszereket értelmezzük. A társadalmi elvárásoknak megfelelően kialakítottunk egy értékhierarchiát. Erre a szerző a következő példát hozza: a mindennapi felfogásunkban a reáltárgyak fontosabbak, mint a készletárgyak, pedig észszerűen belátható, hogy ahhoz, hogy szimbolizálni tudjuk a világot, elengedhetetlenül fontos a mozgási, képi és a formaérzékelésünk, melyeket a testnevelés-, a technika- vagy a rajz- és vizuális kultúra órán fejleszthetünk. Ízelítőt kapunk H. Gardner a *Hét intelligencia* című művéből is. Jeles kortársunk pszichológus, a többszörös intelligencia elméletének a kidolgozója. Szerinte az iskola egyik legfontosabb pedagógiai feladata segíteni a gyermekeket, hogy magukévá tudják tenni a szimbólumrendszereket. Ő négy különböző szintű szimbólumrendszerről beszél. A szerző rávilágít a játék fontosságára, mint a szimbólumtanulás folyamatának egyik lépcsőfokára, de az óvoda és az iskola már társadalmilag is elfogadott szimbólumokkal dolgozik, és a gyermekek saját szimbólumvilága csak behatárolt mértékben jelenik itt meg.

A következő fejezetben filozofikus gondolatmenetnek lehetünk tanúi. Sundgren megvizsgálja a kapcsolatot a világ ősi – életközeli – leképezései és a tudományok világképe között. Tényleg azt szeretnénk, hogy okos, bölcs, nagy lexikai tudással rendelkező egyének hagyják el az iskola falait? Tényleg erre van szükségünk a sikeres élethez? A gondolatmenetét folytatva visszatér és egyben – a koncentrikusság elvét követve – kiegészíti a

tudás fogalmát, mely szerint megtanulni valamit azt jelenti, hogy rendszerezzük az új tapasztalatokat, élményeket és ezeket hozzákapszoljuk a már elfogadott gondolkodási fogalmak és kategóriák mintáihoz, hogy ezen keresztül ismerjük meg jobban a világot.

Ez a koncentrikusság megfigyelhető az egész mű szerkezeti felépítésében is, többször visszatér a szerző egy-egy központi témához. Idézi Roger Säljö gondolatait is, aki rámutatott arra, hogy hatalmas szakadék tátong az iskolában megszerzett tudás és az életben szükséges tudás között. Ezen állítását egy osztálytermi kísérleten keresztül bizonyítja. Egy optikai laboratóriumi óra alatt figyelte meg a tanulók tanulási folyamatát a fizika tantárgy követelményeihez mérve. Az óra végére csak nagyon kevés tanuló értette meg a feladat lényegét, ezért a szerző elszomorító eredményről beszél. A probléma kulcsa az lehet, hogy a tanulók el sem jutottak a tanulás azon fokára, hogy kérdéseket tudjanak megfogalmazni az adott problémához. Ebből egyenesen következik, hogy helyes válaszok sem születhettek. Rávilágít arra is Säljö, hogy más didaktikai kutatások is hasonló eredményeket hoztak napvilágra, ezért az iskola lépésről lépésre elhibázza a tudományos világkép bemutatását. Sundgren összegzi, hogy ez nagyon erős kritika az iskola, mint intézmény ellen. Az angol didaktikus, J. Solomon gondolatai jelennek meg a következő részben. A hétköznapi tudás, mint akadály és lehetőség. Ez egy érdekes és gondolatébresztő bemutatása annak, hogy az energia fogalma mit jelent iskolán belül és iskolán kívül. Majd keresi a választ arra, hogy kell-e együtt vizsgálnunk a hétköznapi és tudományos ismereteket. Azzal vezeti be a tanulmányát, hogy a felnőttek energiái jelentős ellenállást jelentenek a változások tekintetében. Solomon egyik kijelentése az, hogy a tanulás alapbázisát a hétköznapi szükségletek kell, hogy adják. Kiemeli, hogy a gyermekek szimbólumvilágának és a tudományoknak együtt kell behálózniuk a mindennapokat.

Sundgren külön fejezetet szentel az *iskolai tradíciónak*, mint a fejlődés gátjának. Kritizálja a szerző a tanterv és a tantárgyak céljai közötti összhang hiányát. A problémát abban látja a könyv írója, hogy a fogalmak és az alapelvek a tudományból építkeznek, és nem a hétköznapi élet táplálja ezeket. Ha az iskolai tradíciót szeretnénk megváltoztatni, akkor meg kell értenünk és meg kell találnunk azokat a tényezőket, melyek ezeket évszázadokon keresztül fenntartották. Felhívja a szerző a figyelmünket arra a jelenségre is, hogy évente több ezer lelkes, változásra hajlandó tanár hagyja el a főiskola kapuit, akiket útközben beszippant az iskolai tradíció. Mi lehet ennek az oka? Ennek ellenére fenntartjuk az iskolákat. Miért? – kérdezi a szerző. Mi az iskola átfogó funkciója és feladata? Erre a kérdésre már sokan próbáltak választ adni. Milyen kapcsolat lehet a tudás és demokrácia között? Úgy tekintünk az eltérő mennyiségű tényekre, mint amelyek az iskolai tudás alapját képezik és közvetítik a koherens világképet, és mindezt az iskola közvetíti a diákok felé. Létezik e mögött valamilyen logika, egy felfedezhető értelem és racionalitás, mely néha úgy tűnik fel, mintha önkényes tartalom és gyakorlat lenne az iskolákban? Sajnos be kell látnunk, hogy ez a tudás, melyet az iskola közvetít a tanulók felé, behatárolt érvényességű, ezért használnak erre a jelenségre egy külön szakkifejezést, melyet *iskolai tudásnak* (*iskolásított tudásnak*) neveztek el. Nagyon sok kutatás zajlott és zajlik ezen a területen, mivel ez egy közkezdvelt kutatási téma. Sundgren ismételten kiemeli és nyomatékosítja azt, hogy nagyon sok hiányosság van az iskolában tanított fogalmak és definíciók területén. Nagyon kevés hasznos tudást közvetít az iskola az életre való felkészítés tekintetében. Azok a gyakorlati és közösségi ismeretek, melyek a hétköznapiakat jellemzik, egyáltalán nincsenek jelen az iskolai tananyagokban. Már Dewey is kiemelte, hogy a nemzeti érdeknek és az egyén érdekének legalább részben meg kell egyezniük.

Számomra a legizgalmasabb fejezet az utolsó fejezet volt, melyben a szerző az iskola-reformot sürgeti. A könyv 1996-ban született, jó 15 évvel a svéd oktatási reform előtt, ugyanis 2011-ben az alapfokú oktatás reformja, s 2013-ban a középfokú oktatás reformja indult el. A következő reformhatásokat érzékelttem a közoktatásban: az iskolában nagy hangsúly helyeződik az egyenlő bánásmód megvalósítására, nulla tolerancia elve érvényesül a megalázó bánásmód, a faji, nemi diszkrimináció tekintetében. A tantárgyi követelmények szintjeit nagyon megemelték, ezért ez bizonytalanságot idéz elő mind a tanárok, mind a diákok körében. Az osztályozás reformja differenciáltabb osztályozást tesz lehetővé, de még itt is sok a tanári bizonytalanság, tanácstalanság. Én tartok attól, hogy a svéd oktatás egyik sajátossága, az egyéni képességek figyelembe vétele kezd ennek hatására lassan eltűnni. A szerző sürgeti új tanterv megszületését. Ismét visszatér arra a gondolatmenetre, miszerint az iskola feladata nem az, hogy tudósokat, kutatókat képezzen, de ennek ellenére egyetért azzal, hogy a valósághű ismeretek közlése az kötelező. A demokrácia kérdését tehát úgy látja, mint az iskolai tananyag szimbólumok feletti hatalmát. Fontos meglátnunk, hogy a reformpedagógia adta szabadság a tananyag megválasztásának a szabadságát is kellene jelentenie. Továbbfűzi a gondolatmenetet és kijelenti, hogy a modern demokráciában az állampolgári beszélgetésekre úgy kell tekinteni, mint az iskola egyik alapfeladatára. A tanulónak joguk van a szabad gondolkodásra, a saját világfelfogásuk megfogalmazására és kinyilatkoztatására, illetve a csoportos beszélgetésekre a világ tudományos nézeteiről és az ezen keresztül megvalósuló tapasztalatcserére. Ezen feladatok képezik az iskola alapfeladatait, más esetben az egyén, mint a közösség része úgy jelenik meg, mint kiskorú és iskolázatlan egyén.

A könyv írójának több évtizedes oktatói, kutatói munkássága alatt szerzett óriási tudása és személyes tapasztalata folyamatosan érezhető a könyv olvasása során, ahol csak lehet, példákkal támasztja alá a gondolatait különböző nemzetközi, illetve hazai kutatók munkáiból történő szemezgetéssel. Így segíti az olvasók széleskörű ismeretszerzését ebben a témakörben. Tárgyilagos áttekintés jellemzi, objektíven közli az információkat. Ez a könyv nagyon hasznos tankönyv. Mélyrehatóan mutatja be a svéd oktatási rendszer hiányosságait, fejlődését a demokrácia és a tudás kapcsolatában. A könyv nyelvezete tudományos. Egyetemi jegyzetnek készült, ezért sok filozofikus gondolatmenet teszi izgalmasá a tények megértését.

E könyvet gyakorló pedagógusoknak, iskolai vezetőknek, kutatóknak ajánlom, és persze mindenki másnak, akiket érdekel az iskola jövője. A könyv borítója szolid középzöld színű, melyen egy futónövény látható és egy pici ablak. A futónövény a gyors változás igényét sugallja, és az ablak jelentheti a fényt, az újítás szükségességét is.

Bízom benne, hogy e könyv bemutatás segít bepillantást nyerni a svédországi oktatási rendszerbe, illetve az itt élő kutatókat foglalkoztató kérdésekbe, ugyanis úgy gondolom, hogy alig-alig találunk svéd szerzők könyveit a magyar szakkönyvtárak, könyvesboltok polcain.